

Archeologische begeleiding van de heraanleg van het Walplein te Middelburg

Walcherse Archeologische Dienst

Colofon

Archeologische begeleiding van de heraanleg van het Walplein te Middelburg

Walcherse Archeologische Briefrapporten 9
WAD-Projectcode MIDD_010_013 Walplein

Auteur

B. Silkens & B.H.F.M. Meijlink

Afbeeldingen

WAD tenzij anders vermeld

Autorisatie—B.H.F.M. Meijlink

Uitgegeven door

Walcherse Archeologische Dienst
Postbus 70
4330 AB Middelburg
Tel: 0118-67 88 03
Fax: 0118-62 80 94
e-mail: b.meijlink@middelburg.nl

ISBN: 978-90-78877-46-2

Middelburg, 2014

Omslag

Walplein en omgeving op de stadsplattegrond van Cornelis Goliat, ca. 1688. Bron: Zeeuws Archief.

© Walcherse Archeologische Dienst, maart 2014

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De WAD aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Administratieve gegevens

Soort onderzoek:	Bureauonderzoek en archeologische begeleiding
Provincie:	Zeeland
Gemeente:	Middelburg
Plaats:	Middelburg
Toponiem:	Walplein
Coördinaten plangebied:	NO 31906/391492; NW 31848/391457 ZO 31911/391478; ZW 31848/391457
Oppervlakte plangebied:	ca. 1100 m ²
Oppervlakte onderzoeksgebied:	ca. 180 m ² (enkel de dieper ontgraven zones)
Kaartblad:	48B
Kadaster	MDB01 L 04568 G
CIS-code. Archis II:	
Opdrachtgever:	Gemeente Middelburg Dhr. P. Geldof Postbus 6000 4330 LA Middelburg (0118) 675681
Bevoegd gezag:	Gemeente Middelburg Namens deze: B.H.F.M. Meijlink Walcherse Archeologische Dienst (WAD) Postbus 6000 4330 LA Middelburg e-mail: b.meijlink@middelburg.nl
Beheer en plaats van documentatie:	Zeeuws Archeologisch Archief (ZAA) Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ) Postbus 49, 4330 AA Middelburg Beheerder: dhr. J.J.B. Kuipers Tel.: 0118-670870, fax: 0118-670880 e-mail: jjb.kuipers@scez.nl
Beheer en plaats van vondsten :	niet van toepassing
Complextype :	niet van toepassing
Autorisatie:	Drs. B.H.F.M. Meijlink Senior archeoloog WAD
ISBN-nummer	978-90-78877-46-2

1. Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

In de binnenstad van Middelburg plant de gemeente Middelburg de heraanleg van het Walplein. Hierbij wordt aan de zuidzijde van het plein een twee meter brede sleuf voor kabels en leidingen en de fundering van een muur met een diepte van ca. 1,0m onder maaiveld. Lokaal worden ook enkele boomaanplantingskuilen van 2,0 bij 2,0 tot een diepte van 0,8m onder maaiveld uitgraven.

Het Walplein bevindt zich in de historische kern van Middelburg waar de kans op het aantreffen van archeologische resten groot is. De mogelijkheid dat eventuele archeologische en cultuurhistorische waarden door de inrichtings- en bouwwerkzaamheden aangetast zullen worden is dan ook reëel. Het werd daarom noodzakelijk geacht een gespecificeerd verwachtingsmodel op te stellen waarin de te verwachten archeologische waarden en de verstoringen uit het (recente) verleden in kaart worden gebracht. Op basis van dit model werd besloten de werkzaamheden archeologisch te begeleiden. Deze rapportage beslaat de resultaten van zowel het bureauonderzoek als de archeologische begeleiding.

In januari 2011 voerde de Walcherse Archeologische Dienst een bureaustudie uit. De werken gingen van start in februari 2011. De WAD voerde hier op 14, 15 en 16 februari en meerdere dagen in april 2011 een archeologische begeleiding uit. De resultaten zijn weergegeven in deze rapportage.

1.2 Ligging en gebruik

Het plangebied bevindt zich in de historische kern van Middelburg, net ten zuiden van de Abdij en ten noorden van de Lange Delft. Momenteel is het plein in gebruik als parkeerplaats. De werkzaamheden zijn erop gericht deze parkeerplaats op te waarderen en te verfraaien.

Het plangebied heeft een totale oppervlakte van ongeveer 1100 m² (fig. 1). Het onderzoeksgebied beslaat slechts 180 m² aangezien enkel de te verstoren zones worden onderzocht. De archeologische resten op de rest van het plein zijn niet bedreigd.

1.3 Doel van het onderzoek

Het onderzoek is uitgevoerd binnen het kader van het Walchers archeologiebeleid, zoals dat in het begin van 2006 is vastgesteld in de Nota Archeologische monumentenzorg Walcheren en in 2008 werd herzien. Uitgangspunt van het archeologiebeleid is het streven in het kader van de archeologische monumentenzorg naar een optimaal behoud en beheer van het archeologisch erfgoed. De doelstelling van het Walcherse beleid is bijgevolg, in overeenstemming met het provinciale en nationale beleid, in de eerste plaats het veiligstellen van archeologisch waardevolle vindplaatsen (behoud in situ).

Het bureauonderzoek heeft tot doel een verwachtingsmodel op te stellen voor de aanwezigheid en eventueel aantasting van archeologische waarden in het onderzoeksgebied. De resultaten van dit onderzoek en het verwachtingsmodel liggen aan de basis van de besluitvorming omtrent eventuele vervolgstappen binnen het archeologische onderzoeksproces, die voorafgaand aan of gelijktijdig met de voorgenomen bodemingrepen moeten worden genomen. In het geval van het Walplein werd, gezien de beperkte lokale verstoring en de saneringscondities, gekozen voor een archeologische begeleiding van de werkzaamheden.

1.4 Werkwijze

Het hier gepresenteerde rapport focust op de resultaten van het uitgevoerde bureauonderzoek en archeologische begeleiding. De graafwerkzaamheden werden uitgevoerd onder saneringsconditie T3 (verhoogde loodconcentratie door historische vervuiling). Het terrein werd hiervoor afgezet met hekwerk en waarschuwborden. Toegang tot het terrein was enkel toegelaten met beschermende kledij via een schoon-vuil unit. Alle werknemers moesten in het bezit zijn van een medische keuring voor werken in vervuilde grond (T3). Het werk stond onder toezicht van een milieudeskundige die de vervuiling ter plekke beoordeelde. Vervuilde grond werd afgevoerd en aangevuld met schone grond.

Omwille van deze saneringscondities en de archeologische verwachting in het gebied zijn duidelijke afspraken gemaakt over de omvang van de graafwerkzaamheden. Enkel de funderingssleuf voor de muur werd uitgegraven, alsook een sleuf voor kabels en leidingen van in totaal maximaal twee meter breed. De werken waren ook in diepte gelimiteerd tot maximaal 1,0m onder maaiveld voor de geplande boomaanplantkuilen, fundering en kabels en leidingen.

De archeologische begeleiding liep samen met de aanlegwerken. Gezien de beperkte verstoringszones en -diepte werd voor deze aanpak gekozen. De archeologen moesten voldoende tijd krijgen voor het documenteren van eventuele archeologische resten en het verzamelen van vondstmateriaal. Tijdens de werkzaamheden deelden archeologen en uitvoerder in overleg hun werkzaamheden in opdat de voortgang zoveel mogelijk gewaarborgd kon blijven.

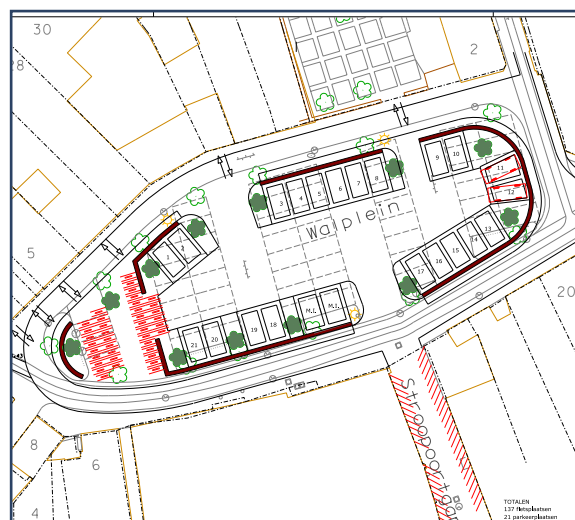
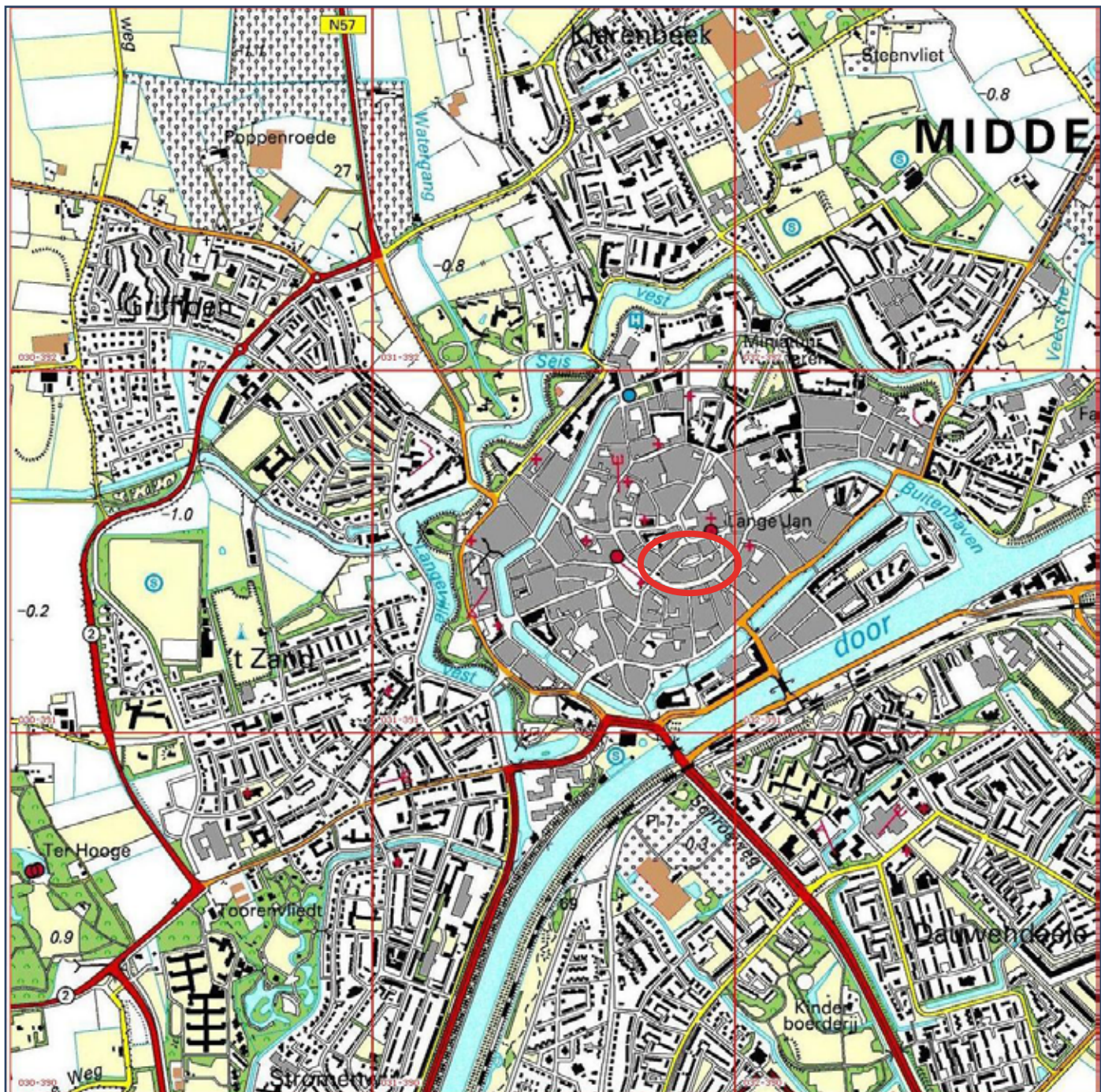
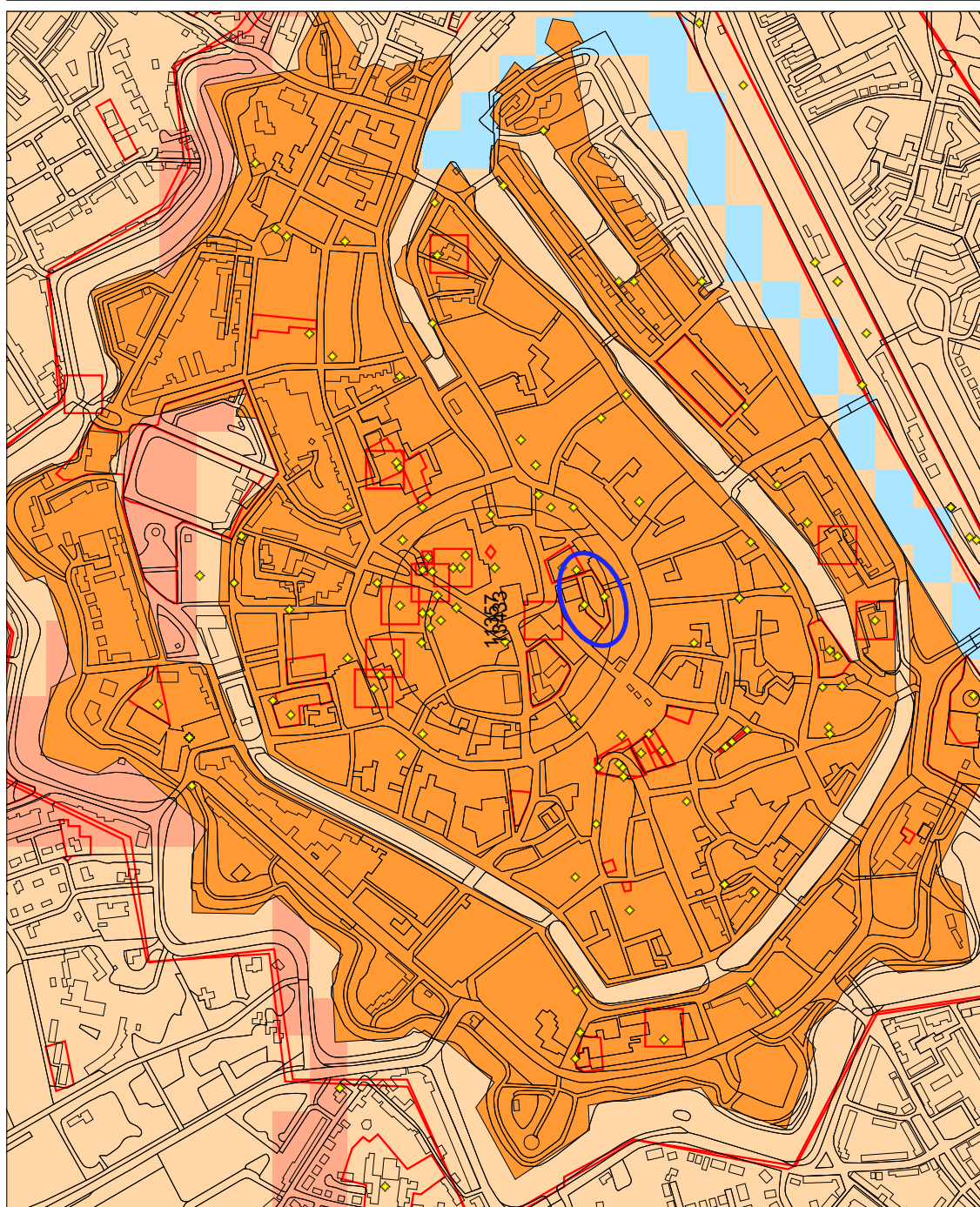

Fig. 1 Plangebied Walplein en omgeving op de topografische kaart.
 Het onderzochte perceel is rood omkaderd weergegeven.

32658 / 392252

Walplein en omgeving

ARCHIS gegevens

31068 / 390953

Legenda

- ◆ WAARNEMINGEN
- HUIZEN
- TOP10 ((c)TDN)
- ONDERZOEKSMELDINGEN
- MONUMENTEN
 - archeologische waarde
 - hoge archeologische waarde
 - zeer hoge archeologische waarde
 - zeer hoge arch waarde, beschermd
- IKAW
 - zeer lage trefkans
 - lage trefkans
 - middelhog trefkans
 - hoge trefkans
 - lage trefkans (water)
 - middelhog trefkans (water)
 - hoge trefkans (water)
 - water
 - niet gekarteerd

0 100 m

Archis2

Bijdragen voor het Cultureel Erfgoed
 Provincie van Zeeland, Cultuur en
 Recreatie

Fig. 2 Het Walplein met gegevens uit het Archeologisch Informatiesysteem voor Nederland. Het plangebied is blauw omcirkeld aangegeven. Bron: ARCHIS II, bewerking WAD.

2. Bureauonderzoek

2.1 Geologie en bodem

Geologische kaart

Op de geologische kaart van Nederland 1:50.000, Blad Walcheren (Rijks Geologische Dienst) beslaat het plangebied een niet gekarteerde zone. Extrapolatie van de data die het onderzoeksgebied omringen levert een reconstructie op waarbij met name de echte kern van de stad met het gebied van de ringwalburg en de westelijk aangrenzende zone met de Markt in zones liggen met code DO.2, diepreikende Afzettingen van Duinkerke II (tegenwoordig Laagpakket van Walcheren). Het betreft hier twee voormalige stroomgeulen die zich tot dieptes van circa 15-20 meter beneden NAP in het landschap hebben ingesneden. Eén voormalige stroomgeul is noord-zuid georiënteerd en vormt de basis voor de Noordweg. De andere is noordwest-zuidoost georiënteerd en vormt de basis voor de Seisweg. De beide stroomgeulen lijken zich te hebben gekruist ter hoogte van de locatie van de ringwalburg.

De overige delen van de historische kern van Middelburg betreffen zones met code AO.2, Afzettingen van Duinkerke II op Hollandveen op Afzettingen van Calais (tegenwoordig Laagpakket van Wormer).

Tegen het eind van de Vroege Middeleeuwen zijn deze stroomgeulen geleidelijk verland met meer zandige afzettingen die in de loop der jaren minder fel zijn ingeklonken dan de omliggende komkleigronden. Hierdoor ging de oorspronkelijke geul zich als een lichte verhoging, een zgn. getij-inversierug of kreekrug, in het landschap aftekenen. Door hun hogere en bijgevolg drogere ligging vormden ze een aantrekkelijke woonlocatie en de meeste Walcherse dorpen en steden, waaronder Middelburg, zijn dan ook op dit soort getij-inversieruggen ontstaan.

De top van de pleistocene afzettingen ligt tussen – 4 en – 8 m onder maaiveld, maar zal grotendeels geërodeerd zijn door de stroomgeulen. Met name tijdens de transgressiefase in het Vroege Neolithicum, die leidde tot het Laagpakket van Wormer (afzettingen van Calais) bevonden zich ter hoogte van het onderzoeksgebied grote kreekgeulen.

Bodemkaart

Op de bodemkaart van *Bennema en Van der Meer* uit 1952, die in veel meer detail is gekarteerd dan de bodemkaart waarop de IKAW is gebaseerd, zien we eveneens dat de kern van Middelburg met het gebied van de ringwalburg en het westelijk aangrenzende marktgebied precies op de kruising van twee oude kreekgronden (MOk1 en MOk3) en dat het noordoostelijk deel van de historische kern op jongere kreekgronden (MMr 2 en MMr3) ligt (fig.3). Met name het westelijk deel van de historische kern ligt op lage oude poelgrond van lichte klei (MOp11).

Op de *Bodemkaart van Nederland* 1:50.000, blad 47 Cadzand en blad 48WEST Middelburg (Rijks Geologische Dienst) is de bebouwde kern van Middelburg eveneens niet gekarteerd. Het grootste deel van het onderzoeksgebied, de oude kern van Middelburg zal volgens extrapolatie ingedeeld kunnen worden bij de associatie van de twee eenheden Mn22A en Mn82A (respectievelijk kalkrijke poldervaaggronden; zware zavel profielverloop 2 en kalkrijke poldervaaggronden; klei profielverloop 2). De grondwatertrap zal liggen rond VII, d.w.z. dat de gemiddeld hoogste grondwaterstand meer dan 80 cm onder maaiveld ligt en dat de gemiddeld laagste grondwaterstand op meer dan 160 cm onder maaiveld ligt.

Geomorfologische kaart

Op de Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000, blad 48 (gedeeltelijk) Middelburg (Rijks Geologische Dienst), zou volgens dezelfde extrapolatie het grootste deel van de oude kern op getij-inversieruggen (3K33) gelegen zijn. Misschien dat in het noordoostelijk deel van de kern de ondergrond wordt beheerst door welvingen in plaatselijk gemoerde getijafzettingen, geëgaliseerd.

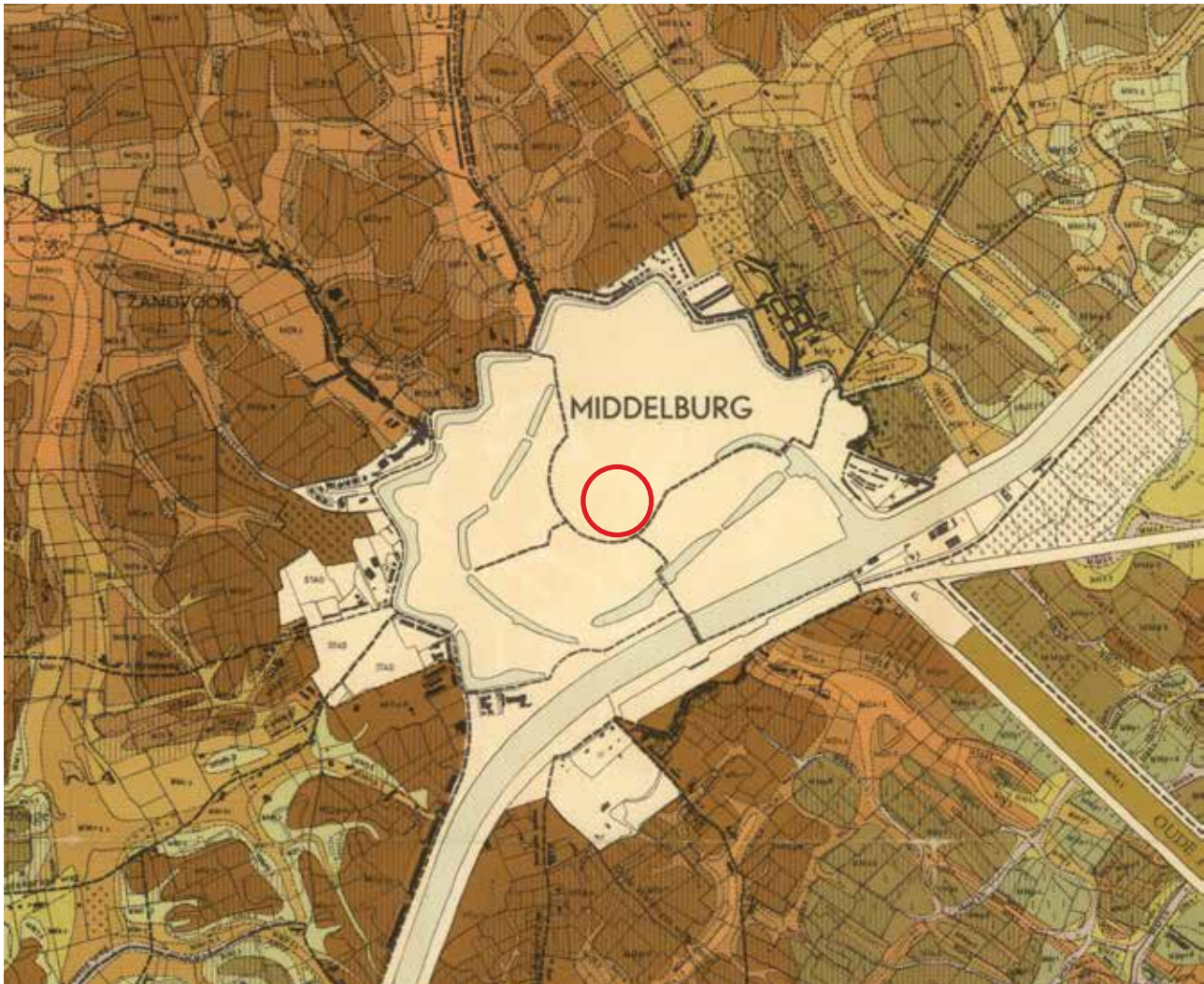

Fig. 3 Bodemkaart van Bennema & Van der Meer 1952; de licht bruine tinten geven kreekafzettingen weer, de donkerbruine en donkerbruin-groene tinten kom- of poelafzettingen. De omgeving van het plangebied is rood omcirkeld weergegeven.

2.2 Bekende archeologische en historische waarden

Walcherse Archeologische Verwachtings- en beleidsadvieskaart

Deze is opgesteld op basis van ondermeer de gedetailleerde bodemkaart van Bennema en Van der Meer. Deze kaart geeft een aanscherping van de *Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden* (IKAW) (fig. 2). Het plangebied bevindt zich op de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) op een terrein met hoge archeologische waarde, namelijk de historische kern van Middelburg. Op de beleidsadvieskaart van Walcheren ligt het plangebied in een terrein dat eveneens is aangeduid als terrein van hoge archeologische waarde. In deze zone geldt dat voor werkzaamheden met een omvang van meer dan 30 m² en dieper dan 40 cm archeologisch onderzoek noodzakelijk is. De geplande bodemingrepen in het plangebied overschrijden lokaal beide criteria.

Historisch kader

De archeologische waarden binnen het plangebied gaan terug tot de oudste fase van de Middelburgse geschiedenis. Die begon bij de oprichting van een ringwalburg, waarschijnlijk rond 880-890 n. Chr., als verdediging tegen de invallen van de Vikingen. In en rond de ringwalburg ontwikkelde zich de stad Middelburg. Voor het jaar 1000 werd net buiten de wal de Westmonster of Sint Maartenskerk gesticht, die als moederkerk fungeerde voor verschillende kerken op Walcheren. Deze kerk is volledig verdwenen onder de huidige Grote

Markt en de restanten ervan konden in 1998 gedocumenteerd worden tijdens de heraanleg van de markt. Een tweede belangrijk element was de stichting van de abdij rond 1127 die al snel grote invloed verwierf in heel Zeeland. In 1217 verwierf Middelburg stadsrechten en groeide de stad verder uit tot een belangrijk bestuurlijk en religieus centrum. Een eerste stadsomwalling werd aangelegd in de 13e eeuw en in de 14e eeuw volgde enkele uitbreidingen. Een stadsplattegrond van Jacob van Deventer laat de situatie in het midden van de 16e eeuw zien.

In de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) bleef Middelburg lang trouw aan de Spanjaarden en droeg hiervan de gevolgen. De stad werd van de buitenwereld (en dus ook zijn handelsroutes) afgesloten, verloor na de overgave een aantal rechten en kende een korte periode van verval. Mede door de instroom van Antwerpse vluchtelingen leefde de stad weer vanaf 1585 op en werd ze in 1598 opnieuw uitgebreid en versterkt door grote verdedigingswerken met 13 bastions, zoals te zien op de plattegrond van Bleau uit 1630.

De oprichting van de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) in 1602 luidde de 'Gouden Eeuw' in en Middelburg werd als zetel van de Kamer van Zeeland van zowel VOC als West-Indische Compagnie (WIC) de tweede belangrijkste havenstad van de Noordelijke Nederlanden. Een periode van welvaart brak aan, niet alleen door de inkomsten uit buitenlandse handel maar ook door de bloei van de hieraan gekoppelde ambachten. De scheepswerven van de Compagnieën zorgden eveneens voor een grote tewerkstelling. Ook op cultureel gebied beleefde Middelburg hoogtijden met als bekendste naam de dichter Jacob Cats.

Naar het einde van de 17e en zeker in de loop van de 18e eeuw liep de welvaart langzaam terug, men spreekt van de 'Zilveren Eeuw'. De vierde Engels-Nederlandse Oorlog (1780-1784) bracht een gevoelige slag toe aan de Nederlandse handel in Azië. Onder de aanhoudende druk van Engeland en een grote schuldenlast moesten zowel VOC als WIC op het einde van de 18e eeuw de boeken neerleggen waardoor de Middelburgse economie volledig in elkaar stortte. In 1795 vielen de Franse troepen Middelburg binnen en een nieuwe periode van verval brak aan in de zogenaamde 'Franse Tijd' (1795-1814).

In de 19e eeuw verandert het uitzicht van Middelburg sterk. Een gedeelte van de wallen worden tussen 1841 en 1848 gesloopt en het Molenwater wordt gedempt. In 1870 wordt het Kanaal door Walcheren gegraven, waardoor het zuidoostelijke deel van de 16e eeuwse omwalling grotendeels wordt weggegraven en vanaf 1900 volgen grote uitbreidingen buiten de historische stadskern.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft Middelburg net als de rest van Walcheren erg te lijden onder de aanhoudende bombardementen. Grote delen van de stad worden in puin gelegd, maar nog tijdens de oorlog begint men met de wederopbouw en de restauratie. Momenteel kent de stad weer een grote uitbreidingen met grote woonwijken rond de stad.

<i>Kaart/Verwachting</i>	<i>Periode</i>	<i>Indicator</i>	<i>Opmerkingen</i>
ringwalburg	800-1000	ja	gracht
Jacob van Deventer	1550	ja	straat met bebouwing noord/oost en tuinen
Goliath	1690	ja	volledig bebouwd (Stroopoort) en tuinen
Minuutplan kadaster	1832	ja	volledig bebouwd (Stroopoort) en tuinen
luchtfoto	1944	ja	vernield zone (bombardement)
luchtfotos/kadaster	na 1944	nee	Walplein

Tabel 1 - Overzicht van de archeologische verwachting binnen het plangebied op basis van het bestudeerde kaart- en referentiemateriaal

Gespecificeerde verwachting Walplein

Het Walplein bevindt zich midden in de historische kern van Middelburg. Het plein kwam tot stand bij de heropbouw na de Tweede Wereldoorlog, waarbij de hele binnenstad verregaand werd hertekend. Historisch kaartmateriaal laat zien dat het gebied waar nu het Walplein ligt in het verleden gewoon bebouwd was. De oudst beschikbare kaart is deze van Jacob van Deventer (ca. 1550). Projectie op de huidige topografie, met behulp van het minuutplan 1832, laat zien dat de zone van het Walplein in die tijd al bebouwd was aan de noordzijde, langs de voormalige Wal, en aan de oostzijde, langs de latere Oude Kerkstraat. We kunnen dus veronderstellen dat ook in de Middeleeuwen hier al bebouwing heeft gestaan. Op de latere kaarten, tot aan de bombardementen in 1940, blijft het hele gebied steeds dicht bebouwd. Op dit niveau zijn dus resten uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd in de vorm van ophogingspakketten, bebouwingsresten en tuinen met mogelijk beer- en waterputten te verwachten.

Projectie van de gevectoriseerde kadasterkaart van 1832, zoals deze in opdracht van de Provincie Zeeland uitgevoerd is ten behoeve van de Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS) Zeeland, geeft aan dat er binnen het plangebied minstens vijftien verschillende percelen gelegen hebben, met enkele steegjes tussen. De informatie in het digitale bestand is echter niet gedetailleerd genoeg voor de hier gevraagde informatie.

Fig. 4 Projectie plangebied Walplein op een reconstructie van de vroegmiddeleeuwse ringwalburg. Het plein bevindt zich ter hoogte van de voormalige gracht van de burg.

Fig. 5 Projectie plangebied Walplein op de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1550). Het plein was in het midden van de 16e eeuw mogelijk enkel aan de noord- en oostrand bebouwd.

Bij het georefereren van het ingescande minuutplan van Middelburg uit 1832 (MIN09064B01) werd de situatie al iets duidelijker (fig. 7). Op de kaart is te zien dat het plangebied centraal wordt doorsneden door de zogenaamde Stroopoor, een smalle doodlopende steeg waarnaar de latere Stroopoor, die iets oostelijker geïmplementeerd is, verwijst. Aan de oostzijde van het plangebied loopt in 1832 de Oude Kerkstraat. Ten noorden van het plangebied liep de Wal, een brede straat die verwijst naar de voormalige omwalling van de Karolingische burg die op deze locatie gelegen heeft. Ook de Wal is vandaag volledig verdwenen onder de nieuwe bebouwing, maar namen als het Walplein zelf, de Walgang en de Nieuwe Wal verwijzen er nog naar. Enkele foto's, genomen kort na de bombardementen van 1940, geven een beeld op de vernietigingen in dit gebied (fig. 8 & 9).

Op de kaart van Goliat uit 1690 is de hoger vermelde Stroopoor ook weergegeven. Op de kaart is ook de bebouwing ingetekend en te zien is dat er langs de steeg aan weerszijden een aaneengesloten rij huizen stond. Tussen de huizenblokken zijn kleine tuingedeeltes aangegeven. De westelijke helft van het plein bevindt zich in een vrij open gebied met centraal een huizenrij (fig. 6).

Ook in de Vroege Middeleeuwen kunnen ter hoogte van het Walplein archeologische resten worden aangetroffen. Het gaat om resten van de Karolingische ringwalburg. Het Walplein bevindt zich naar alle waarschijnlijkheid ter hoogte van de voormalige gracht van de burg (fig. 4).

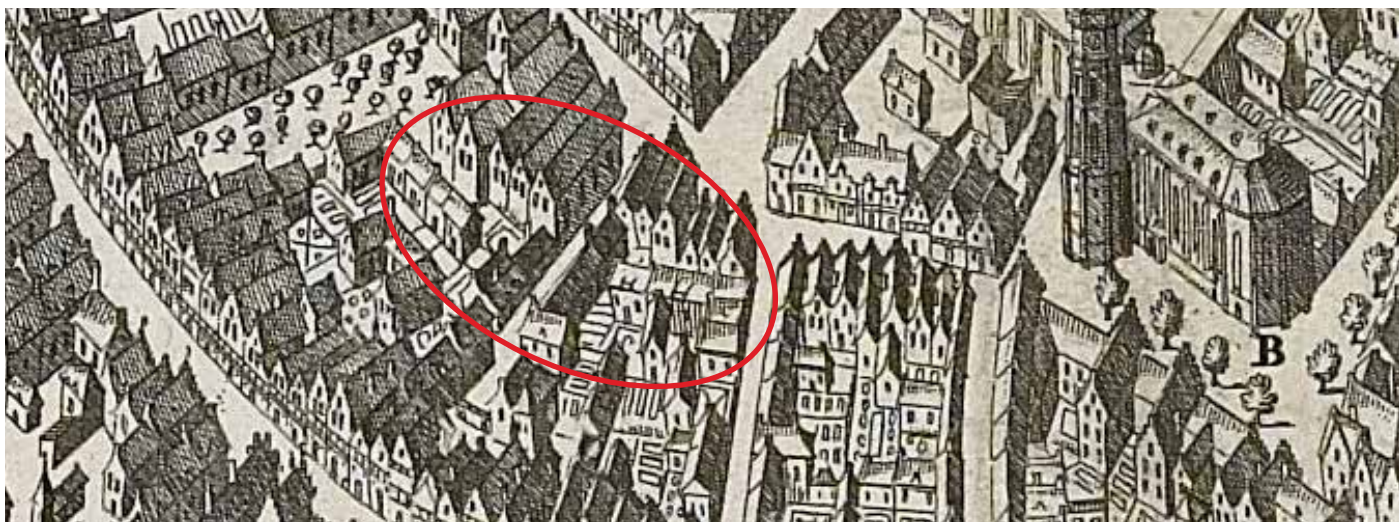

Fig. 6 De omgeving van het huidige Walplein op de kaart van Goliat, ca. 1690 (rood oncirceld). Bron: Zeeuws Archief

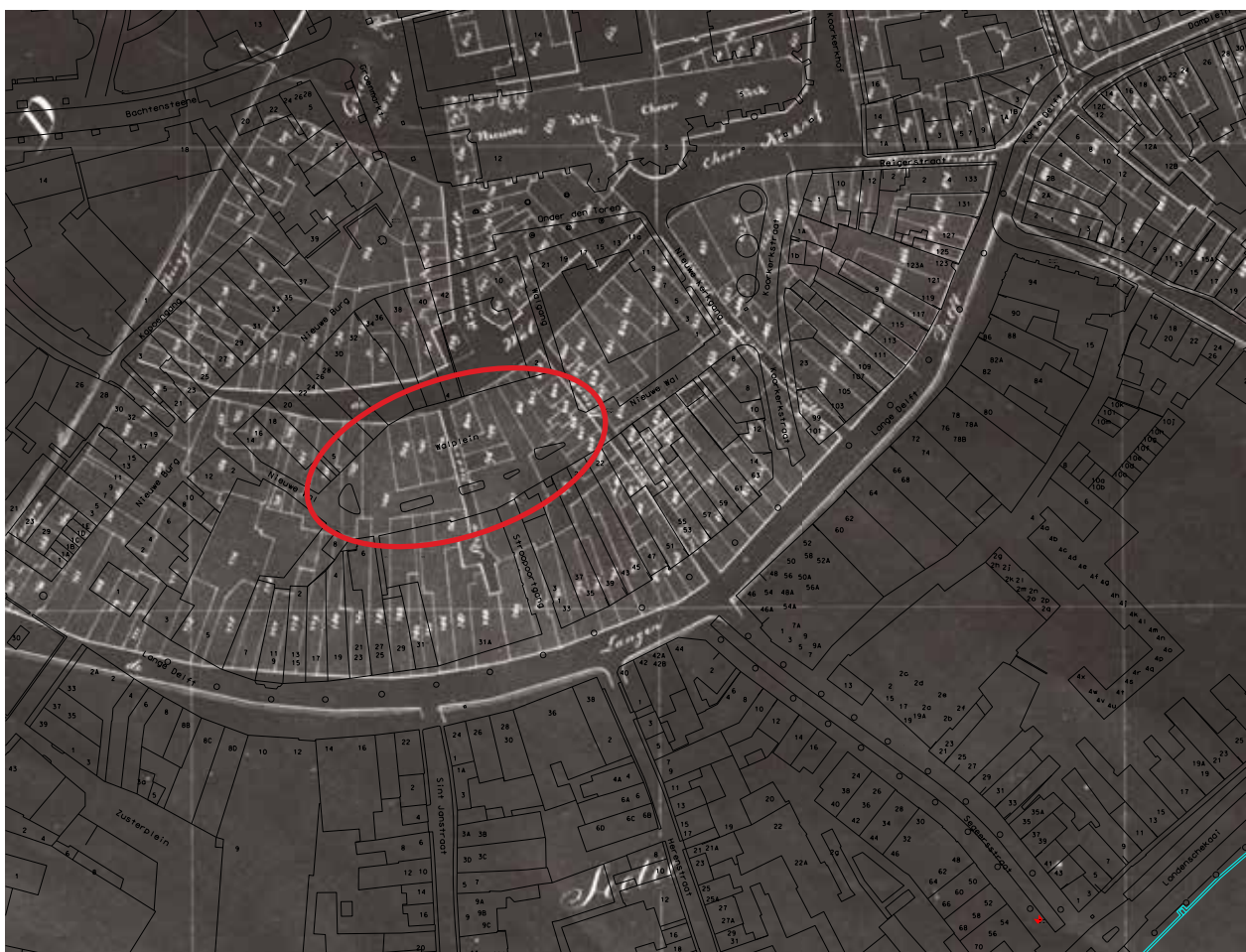

Fig. 7 Het Walplein en omgeving op het minuutplan 1832 (rood omcirkeld). Centraal door het plangebied loopt de Stropoort, aan de noordzijde de Wal en aan de oostzijde de Oude Kerkstraat. Bron: Zeeuws Archief

Verstoringsonderzoek

Mogelijk is de bovenste halve meter tot meter reeds deels verstoord door de bombardementen in de Tweede Wereldoorlog en de na-oorlogse aanleg van het plein zelf. Ook is de bodem lokaal dieper verstoord door het aanplanten van bomen en de aanleg van kabels en leidingen. Een ondergrondse stookolietank bevindt zich in het westen van het plein en reikt tot 1,60 meter diepte.

Fig. 8 Zicht op de Lange Delft na het bombardement van 1940

Fig. 9 Zicht oip de Wal en Oude Kerckstraat (omgeving huidige Walplein) na het bombardement van 1940

Fig. 10 Het Walplein en omgeving op een luchtfoto uit 1944 (rood omcirkeld). Het terrein is, samen met een groot deel van de Middelburgse binnenstad, volledig vernield door bombardementen. Bron: RAF

3. Resultaten veldonderzoek

3.1 Inleiding

De archeologische begeleiding van de werkzaamheden op het Walplein was aan bepaalde restricties gebonden. Door de saneringscondities was het niet mogelijk structuren dieper dan de vooraf afgesproken ontgravingsdiepte van één meter te documenteren. Ook was er geen mogelijkheid tot uitbreiding van het onderzoeksgebied aangezien de afgegraven grond vervuild was en afgevoerd moest worden. Dit past ook in het archeologiebeleid 'behoud in situ'. Met de uitvoerder waren duidelijke afspraken gemaakt dat de archeologen voldoende tijd zouden krijgen om eventuele archeologische resten te documenteren zonder daarbij de werken al te zeer te vertragen. Deze aanpak bleek in de praktijk zeer vlot te verlopen. In dit hoofdstuk wordt een bondig overzicht gegeven van de gedocumenteerde sporen en structuren.

3.2 Sporen en structuren

Voor de werkzaamheden op het Walplein werd de bestaande bestrating samen met 30 cm van het opgebrachte zandpakket weggegraven. Het hele terrein bleek op deze diepte door de bombardementen tijdens en de herbouwwerkzaamheden na de Tweede Wereldoorlog volledig verstoord te zijn (fig. 11). Aan de zuidzijde van het plein werd een twee meter brede strook tot één meter diep ontgraven (fig. 12). Hier werden in enkele zones wel nog goed bewaarde restanten van funderingen en bakken/keldertjes teruggevonden. Ook konden de profielen bestudeerd worden om de stratigrafie beter te duiden en een beter zicht te krijgen op de verstoringsdieptes.

Fig. 11 Weggraven van bestrating en 30cm zandpakket

Bebouwing op het plein

Tot aan de vernietigende bombardementen in 1940 was het Walplein en omgeving volledig bebouwd. Bij de herbouw werd deze zone volledig hertekend en werd een nieuw plein gecreëerd. De verwachting was dan ook dat er zich nog resten van deze voormalige bebouwing in de grond zouden bevinden.

Bij het bestuderen van het diverse kaartmateriaal en het koppelen met de bestaande topografie is gebleken dat het niet makkelijk is de detailsituatie van de omgeving Walplein te reconstrueren. Het hele gebied is dusdanig gewijzigd na de Tweede Wereldoorlog dat aanknopingspunten schaars zijn. Toch kon door het combineren van het diverse kaartmateriaal een redelijk beeld verkregen worden.

Fig. 12 Overzicht van de werkput vanuit het oosten.

Tijdens het veldwerk werden net ten noorden van de huidige Strooipoortgang zeven noordoost/zuidwest-georiënteerde funderingen gevonden (fig. 13). Deze funderingen vallen in oriëntatie precies in lijn met de percelering van 1832 (fig. 14). Afgaande op de projectie op het minuutplan van 1832 werd mogelijk een deel

Walplein

Legenda

- muur
- uitbraakspoor
- beerput
- recente versterking

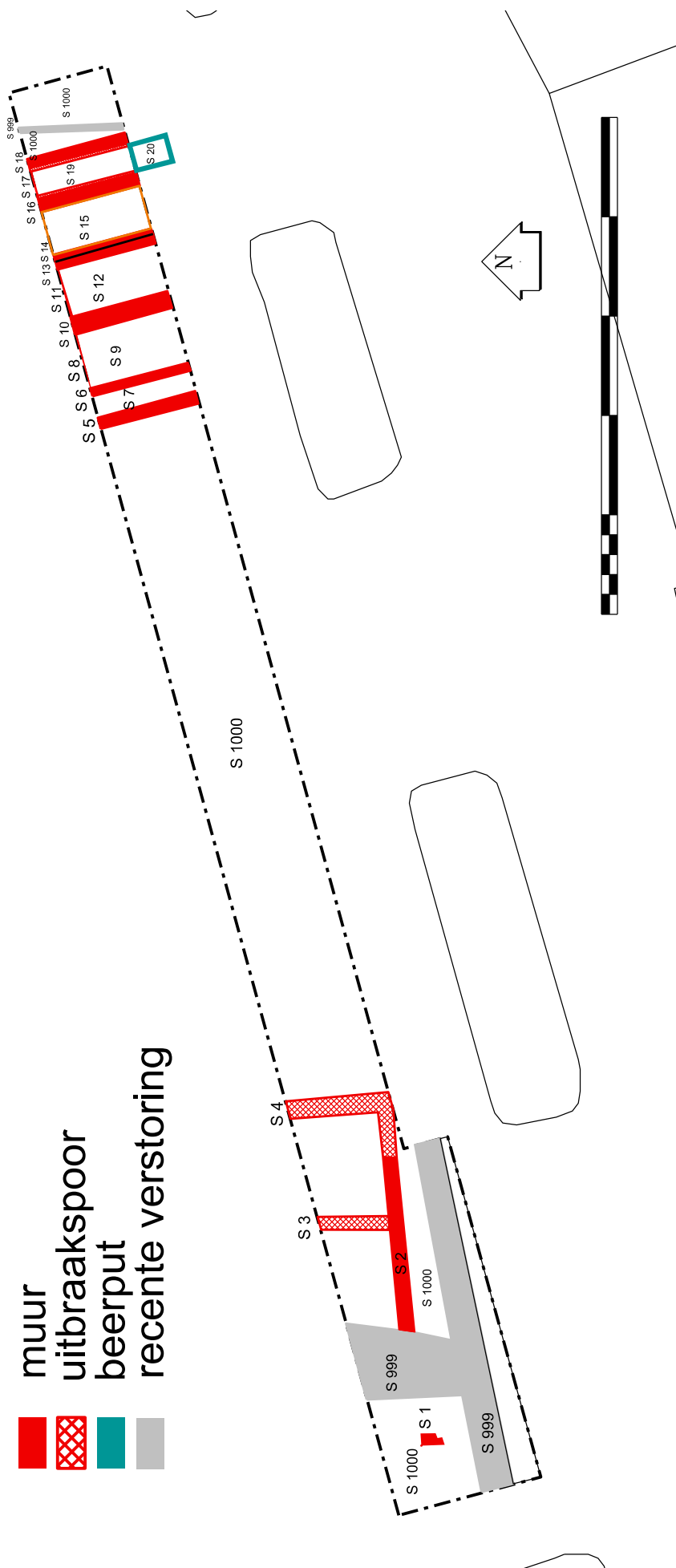

Fig. 13 Overzicht sporen Walplein

van de bebouwing aan de oostelijke zijde van de voormalige Stroopoort aangetroffen. De funderingen zijn opgetrokken uit een mengeling van hergebruikte moppen, ijsselsteentjes en rode bakstenen met steenformaat 18x9x4cm. Hoewel de smalle werkput de determinatie van de structuren sterk bemoeilijkt konden uit deze funderingen toch een aantal zaken afgeleid worden. Het gevonden muurwerk lijkt in verband te brengen met funderingen en (water/beer)kelders van minstens één woonhuis. Sporen S6, S10 en S13 lijken de noordzuid funderingen te zijn van een kelderruimte met daarbij een getrapte oost-westelijk georiënteerde dwarsmuur (S8 en S11). Door middel van een prikstok kon vastgesteld worden dat er zich op -1.70m onder het huidige maaiveld een mogelijke keldervloer bevindt (S12). Op deze diepte werd consistent op puin gestuit. Aan de westelijke zijde van het huis werd een overwelfd (water?)keldertje opgetekend. Het gewelf was reeds grotendeels weggegraven, vermoedelijk tijdens de werkzaamheden na de Tweede Wereldoorlog. De vulling van de kelder bestond volledig uit puin, zonder vondstmateriaal. Noch de noordelijke als de zuidelijke wand van de kelder kon worden opgetekend. De funderingen aan de oostelijke zijde zijn ook te koppelen aan een overwelfd (water?)keldertje (S16 en S18). De wanden zijn besmeerd met een dikke laag mortel (S17), vermoedelijk om de muren waterdicht te maken. De noordelijke wand van de kelder viel net binnen de grenzen van de werkput en kon in het profiel gedocumenteerd worden (fig. 16 & 17). Aan de zuidelijke zijde sluit het keldertje aan op de wand van de later uitgegraven beerput (S 20). De vulling van het keldertje bestond uit steriel grijs zand, wat erop zou kunnen duiden dat de kelder in het verleden al geruimd is en aangevuld met zand. De beerput zelf bestaat uit een rechthoekige gemetselde éénsteens bak van ca. 1,0m

Fig. 14 Projectie plangebied Walplein met aangetroffen sporen op het minuutplan 1832. De gedocumenteerde structuren zouden mogelijk gesitueerd kunnen worden binnen percelen 744 en 798.

bij 0.8m. De wanden vertonen duidelijke sporen van aangekoekte beer. De put was uitgegraven tot een diepte van minstens 1,50m onder het maaiveld en stond gedeeltelijk vol water. Het is niet duidelijk of de bodem al bereikt was, maar volgens de gegevens van de graver zelf is een gedeelte van de vulling nog aanwezig in de put. Het materiaal uit de put lijkt te dateren tussen 1600 en 1700, met zwaartepunt op het midden tot derde kwart van de 17e eeuw. Het vondstassemblage wijst duidelijk op een welstellende familie.

Meer naar het westen bevindt zich nog een restant van een éénsteens fundering in moppen, baksteenmaten 29x17x4cm. De fundering maakt een rechte hoek naar het noorden. Hiervan werd slechts een uitbraakspoor teruggevonden. Een tweede uitbraakspoor met dezelfde noord-zuid oriëntatie behoort tot deze structuur en markeert een tweede ruimte op ca. 2,5m ten westen van de hoek.

Deze structuur heeft een iets gewijzigde oriëntatie ten opzichte van de andere structuren maar het minuutplan1832 geeft aan dat dit klopt. De percelering volgt immers de gebogen loop van de voormalige Wal. Het steenformaat is opvallend groter dan dat van de bebouwing aan de oostelijke zijde van de sleuf, wat zou kunnen duiden op een oudere datering, mogelijk Late Middeleeuwen. De kaart van Jacob van Deventer geeft langs de voormalige Wal ook bebouwing weer (fig. 5). Op de kaart van Goliat (ca. 1690) is dat ook het geval (fig. 15). Opmerkelijk is dat in de huizenrij langs de Wal enkele huizen naar het zuiden

Fig. 15 Het plangebied op de kaart van Goliat, ca. 1690. Op basis van vergelijking met de kadastrakaart van 1832 zouden de funderingen van de in rood aangeduide huizen gevonden kunnen zijn.

uitspringen. De zone tussen deze huizen en de Stroopvaart is als tuin aangeduid. Ook op het minuutplan is dit in de percelering zo weergegeven en ook in het veld werden hier, hoewel de zone grondig verstoord is, geen restanten van funderingen aangetroffen. Het lijkt dus verleidelijk om de funderingen in de westelijk helft van de werkput op basis van de beschikbare gegevens met deze uitspringende huizen in verband te brengen. Gezien de beperkte omvang van het onderzoek kan dit echter op dit moment niet met zekerheid bevestigd worden. Van de Stroopvaart zelf en de gebouwen net ten westen van de straat werden geen restanten gevonden. Mogelijk zijn de funderingen en ook de bestrating verdwenen na 1944.

Fig. 16 Foto-overzicht van het noordprofiel van de werkput met de 17e-eeuwse bebouwing aan de oostzijde van Stroopvaart.

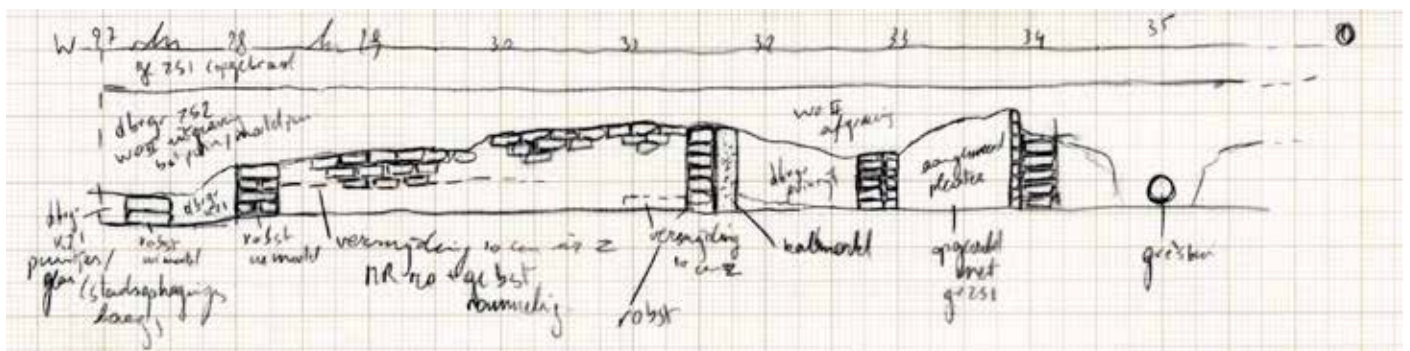

Fig. 17 Veldtekening van het noordprofiel van de werkput met de 17e-eeuwse bebouwing aan de oostzijde van Stroopvaart.

4. Uitwerking vondstmateriaal

4.1 Inleiding

Tijdens de archeologische begeleiding aan het Walplein te Middelburg werd een kleine hoeveelheid vondsten geborgen, alle afkomstig uit een beerput die net buiten het onderzoeksgebied lag. De aanzet tot de beerput werd tijdens de werken opgemerkt en opgetekend maar bleek door de werken op het Walplein niet bedreigd te worden. De put werd daarom gevrijwaard en weer afgedekt met zand in het kader van behoud in situ. Tijdens de nacht van 15 op 16 februari negeerde een schatgraver de verbodsborden en verschaftte zich onrechtmatig toegang tot het afgezette bouwterrein. De beerput werd tot een diepte van ca. 1,5m onder maaiveld uitgegraven voor de graver werd betrapt door de politie. De verzamelde vondsten uit de put werden in beslag genomen en overhandigd aan de Walcherse Archeologische Dienst. Bij het uitgraven van de beerput stroomde een grote hoeveelheid verontreinigd slib over de gesaneerde werkput. Het opruimen van dit slib heeft de werken met een dag vertraagd.

Fig. 18 De uitgegraven beerput

In dit hoofdstuk wordt het verzamelde materiaal besproken. De beerput is slechts gedeeltelijk ontgraven zonder enige vorm van documentatie of oog voor stratigrafische opvulling. Ook werden slechts de meest in het oog springende vondsten verzameld en werd er niets gezeefd. Het kleine materiaal als kralen, fijn botmateriaal, spelden, organische resten, etc... is bijgevolg verloren gegaan. Ook werden geen grondmonsters genomen voor het bestuderen van zaden en vruchten die iets kunnen vertellen over de eetgewoonten van de bewoners van het pand.

Een deel van het materiaal lijkt nog in de put aanwezig. In ideale omstandigheden had het natuurlijk beter geweest de put volledig op te graven en te documenteren. De saneringscondities en restrictie op diepte lieten echter niet toe de beerput volledig te ontgraven. De locatie van de put werd wel opgetekend en bleef in situ bewaard. Het behoud van op z'n minst een deel van de inhoud is wel weer gunstig omdat er nu nog een kans bestaat op aanvullende informatie over de bovengenoemde gemiste monsternames op een later moment.

4.2 Aardewerk

Het grootste deel van het vondstmateriaal uit de beerput bestaat uit aardewerk. In totaal gaat het om 218 scherven verzameld met een totaal gewicht van 6,065 kg (fig. 19). Het aardewerk is na afgifte door de politie gewassen, geteld en gewogen door de WAD. De aardewerkdeterminatie werd gedaan door Bram Silkens, Bernard Meijlink en Aagje Feldbrugge, hierin geadviseerd door Sebastiaan Ostkamp.

In totaal kan het grote aantal scherven aan een minimum aantal van 45 keramische voorwerpen (Mii) worden toegewezen. Van het merendeel resten slechts enkele fragmenten, maar van minstens een vijftal voorwerpen kon een groot deel van het profiel worden gereconstrueerd.

Hieronder zal een beschrijving worden geven van de verschillende teruggevonden baksels en van de opvallendste voorwerpen van ieder baksel. Hier zal ook ingegaan worden op de chronologie.

Verreweg het grootste deel van het gevonden aardewerk bestaat uit roodbakkend aardewerk. Met 88 fragmenten vormde dit baksel namelijk 40 % van het totaal (fig. 19). Als tweede baksel dient zich witbakkend aardewerk aan met 64 scherven, 29 % van het totaal. Het faience vormt met 27 scherven 13% van het totaal

baksel	aantal	Mii	gewicht
r	88	17	3577
w	64	9	1363
p	18	3	142
m	9	5	227
f	27	10	608
s2	12	1	148

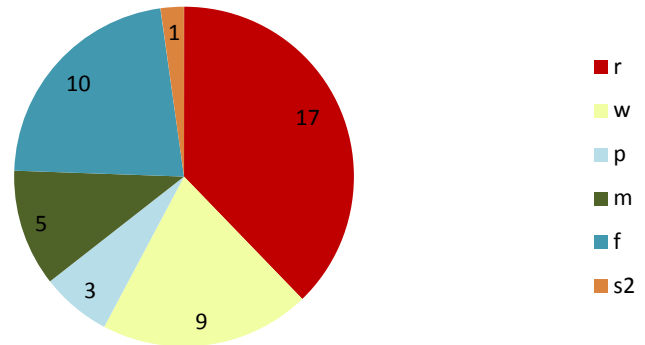

Fig. 19 Aardewerk beerput - Overzichtstabel van aantallen, gewicht en minimum aantal individuen (Mii) en diagram met aantallen individuen: roodbakend (r), witbakend (w), porcelein (p), majolica (ma), faience (f) en steengoed (s2)

en porcelein met 18 scherven 8%. Onder het steengoed wordt uitsluitend steengoed met glazuur verstaan (Deventer systeemcode S2). Hiervan zijn 12 scherven gevonden, wat 6 % van het totaal vormt. Majolica (n=9) vormt 4% van het totaal.

De verhoudingen tussen de baksels onderling in gewicht zijn terug te vinden in fig. 19.

4.2.1 Roodbakend aardewerk

Het roodbakende aardewerk vormt met grote afstand de grootste bakselgroep van alle opgegraven scherven op deze opgraving, namelijk 40%. Er werden 88 fragmenten verzameld voor een totaal gewicht van ruim 3,5kg. Hieruit kunnen een minimum aantal van 17 exemplaren worden gereconstrueerd (fig. 19).

Nadat vanaf de Late Middeleeuwen tot ver in de 17e eeuw het roodbakende aardewerk nog op grote schaal een lokaal en regionaal product was, concentreert de productie van dit aardewerk zich van de tweede helft van de 17e eeuw in enkele centra. In onze regio worden Bergen op Zoom en Oosterhout de belangrijkste leveranciers van het eenvoudige gebruiksaardewerk. Dit wordt aangevuld door producten uit Gouda en Friesland. Er bestaan vele soorten (standaard) vormen. Elke productieregio maakte vergelijkbare vormen die door de verschillende stijlkenmerken doorgaans wel aan de verschillende herkomstgebieden toe te wijzen zijn.

Roodbakend aardewerk kent van alle bakselgroepen de meeste afzonderlijke vormen. Jaspers en Ostkamp hebben voor de rapportage over het aardewerk uit de opgravingen in het Scheldekwaartier te Vlissingen de vormen verdeeld over de volgende functiegroepen: bereiding- en tafelgerei, kookgerei, opslag- en schenkgerei, persoonlijke hygiëne en verzorging, verwarming en verlichting, overig (JASPERS & OSTKAMP 2010, p 126).

Een belangrijke functiegroep bij het roodbakend aardewerk in de beerput van het Walplein vormt het *kookgerei* (zie bijlage II). Het gaat om potten en pannen die op vuur, onder een spit of op een fornuis geplaatst werden. In de context van de beerput werden met name graven en een steelkommetje onderscheiden, te dateren tussen 1600 en 1700.

De tweede grote functiegroep is het *bereidings- en tafelgerei*. Het gaat

Fig. 20 kommetje met geel glazuur

hierbij om vaatwerk dat gebruikt werd om eten te bereiden zonder de tussenkomst van vuur of om vaatwerk dat gebruikt werd om eten op te dienen. Het vaakst komen borden, kommen en koppen voor. Naast een bord met ringeloorversiering en twee koppen met groen of geel glazuur (fig. 20) aan de binnenzijde valt met name een grote kom op standring met een fraaie vogeldecoratie op (fig. 21). Het zou kunnen gaan om een pauw. De kom kan gedateerd worden tussen 1600 en 1650. Het bord met ringeloorversiering tussen 1575 en 1650.

Onder de functiegroep *hygiëne* vallen enkele pispotten, een fragment van een ondersteek en een nagenoeg compleet zelfpotje. Dit laatste heeft een uitgestreken rand met loodglazuur binnen en op de rand. De buitenzijde heeft geen glazuur. Het potje heeft waarschijnlijk in een (houten?) houder gezeten waardoor glazuur aan de buitenzijde niet noodzakelijk was. Dit type potjes worden ook soms gebruikt als verfpotjes. Ze vallen te dateren tussen 1550 en 1700. De pispotten zijn te dateren in de periode 1600-1700.

Fig. 21 kom op standring met vogeldecoratie

4.2.2 Witbakkend aardewerk

Het witbakkende aardewerk beslaat 29% van al het aardewerk (64 scherven voor een totaal van 1363 kg). In totaal is een Mii van negen stuks uit dit aardewerk gereconstrueerd (fig. 19).

Witbakkend aardewerk werd in dezelfde pottenbakkerijen geproduceerd als het roodbakkend aardewerk, hoewel er veel minder van wordt gevonden. We zien ook bij dit aardewerk dat er aan het eind van de 17e eeuw een verschuiving plaatsvindt van lokale en regionale productie naar supraregionale specialisaties.

Het vaatwerk is vaak voorzien van een loodglazuur met koperoxide, waardoor het oppervlak een donkergroene kleur krijgt. Op vaatwerk of delen ervan kan ook alleen het transparante loodglazuur zijn aangebracht. Hier heeft het witbakkende aardewerk een gele kleur. Het witbakkende aardewerk kent in grote lijnen hetzelfde vormenscala als het roodbakkend aardewerk, maar deze is minder uitgebreid (JASPERS 2010, p. 127).

Binnen de categorie van het witbakkend aardewerk uit de beerput op het Walplein zijn verschillende functiegroepen te onderscheiden. De helft van het aardewerk valt onder het bereidings- en tafelgerei, met vormen als een kopje (één individu), kannen (minstens twee individuen), een grape (één individu) en fragmenten van minstens twee pasteivormen. De andere helft van het witbakkend aardewerk wordt nagenoeg volledig in beslag genomen door fragmenten van minstens twee pispotten. Eén fragment van het schoteltje van mogelijk een olielampje vervolledigd deze bakselgroep. Al het witbakkend aardewerk kan op basis van

parallelle in het Scheldekwartier en Amsterdam gedateerd worden tussen 1625 en 1675 (JASPERS 2010 & GAWRONSKI 2012).

4.2.3 Majolica

In de 16e eeuw kwam een nieuw type keramiek op de Nederlandse markt. De pottenbakkers in Nederland, voornamelijk in Holland en Friesland, volgden met deze keramiek voorbeelden uit het Mediterrane gebied. Van deze bakselsoort werden vooral borden gemaakt, maar ook kommen en koppen. Ook zijn zalfpotten bekend.

Van het aardewerk was alleen het oppervlak aan de zichtbare zijde van een dikke witte laag glazuur voorzien. Hierop was een enkelkleurige of meerkleurige decoratie aangebracht. De glazuur werd dekkend wit door de toevoeging van tinoxide. Een gemakkelijke herkenbaar kenmerk van op majolicaborden zijn de in een driehoek gesitueerde littekens van proenen. De borden werden in de oven met tussenliggende ruimte gestapeld door het gebruik van proenen, een soort hanenpootvormige driehoeken. De proenen moesten na het bakken worden losgebroken, waardoor de littekens ontstonden op de bovenzijde, en dus de mooie zijde. Het oppervlak van de niet-zichtbare achterzijde werd geglazuurd met transparant loodglazuur.

In de 16e eeuw ging het om echt luxewaar, voornamelijk tafelwaar. Aan het eind van de 16e eeuw raakte het al wijder verbreid en met de opkomst van het faience in de tweede kwart van de 17e eeuw verliest majolica zijn luxe uitstraling geheel. Het wordt ook steeds grover. Vanaf de late 17e eeuw is majolica slechts nog pronkgoed van de gewone man (JASPERS 2010, p. 127).

Met slechts negen scherven vertegenwoordigt majolica de kleinste bakselgroep (4%) van de beerput op het Walplein. In totaal konden de scherven wel aan vijf verschillende individuen, allen borden, worden toegewezen. Op enkele is florale decoratie aangebracht. Het majolica lijkt te dateren tussen 1625 en 1700.

4.2.4 Faience

Met 27 scherven, 608 gr, vormt faience de derde bakselgroep van deze context. Het gaat om 13% van het geheel.

Faience vormt de technologische opvolger van majolica, al waren ze nog een tijd lang naast elkaar in productie. In tegenstelling tot majolica is faience aan beide zijden met tinglazuur bedekt. Een ander verschil met majolica is dat faience geen drie littekens op de voorzijde kent. De voorwerpen werden gebakken in kokers, waarin de stukken door drie pennen die door de wanden van de kokers staken, van elkaar gescheiden werden gehouden. De borden, die op deze pennen leunden, kregen drie littekens op de achterzijde van de vlag.

Faience werd vanaf het tweede kwart van de 17e eeuw in verschillende plaatsen in West-Nederland, maar ook in Friesland en in België, geproduceerd. Later concentreerde de productie zich voornamelijk in Delft. Na 1650 kent het faience een explosieve groei. Delft groeit uit tot internationaal productiecentrum (Delfts aardewerk). Het grootste deel van de overige producenten van tinglazuuraardewerk in de Republiek moet haar poorten als gevolg hiervan sluiten (JASPERS 2010, p. 128). Rond 1800 neemt de productie van het faience drastisch af door de opkomst van het industrieel vervaardigde witte aardewerk.

De vormen in faience gevonden in de beerput op het Walplein zijn aan drie functiegroepen toe te wijzen. De meeste scherven behoren toe aan borden, behorend tot de groep Bereiding- en eetgerei. Het gaat om 20 scherven die minstens aan negen verschillende individuen toebehoord hebben. Daarnaast vallen ook vier fragmenten van een plooischotel en drie fragmenten van drie verschillende kommen onder deze categorie.

Alle scherven hebben een blauwe glazuurdecoratie. Op één van de kommen staan twee opmerkelijk gestileerde menselijke figuren aan de binnenzijde weergegeven. Verder gaat het voornamelijk om florale of plantenmotieven en lijndecoratie. Al het faience valt te dateren tussen 1600 en 1700.

4.2.5 Porselein

Uit de beerput op het Walplein kwamen 18 fragmenten (142 gr) van Aziatisch porselein gevonden. Dit vormt 8% van het totaal. Het porselein in dit vondstencomplex is afkomstig uit China.

Vanaf de vroege 16e eeuw bestaat er een regelmatige toevoer van Chinees porselein naar Europa. In eerste instantie zijn de Portugezen hiervoor verantwoordelijk. Het aardewerk was vooral bestemd voor de adel en de zeer rijke kooplieden. In de tweede helft van de 16e eeuw raakt het porselein wel al wijder verbreid. De grootste omslag in het bezit van porselein vindt plaats kort na 1600. Met het kapen van een Spaans en Portugees schip, beide met een lading porselein, en de oprichting van de Verenigde Oost-Indische Compagnie kwam een constante toestroom van dit aardewerk naar Europa op gang. Gedurende de eerste helft van de 17e eeuw brengt de VOC letterlijk miljoenen stuks porselein op de markt en tegen het midden van de 17e eeuw bezit vrijwel elk huishouden, vooral in het Westen van het land, één of enkele stukken porselein.

Het porselein is in deze periode vooral afkomstig uit de productiecentra Jingdezheng en Zhangzhou. Uit het eerste centrum is vooral het fijnere porselein, waaronder ook het kraakporselein, afkomstig; uit het tweede centrum komt een grovere porseleinvariant.

Door een interne oorlog komt in de tweede helft van de 17e eeuw de productie van het fijnere porselein stil te liggen. De VOC wendt zich in die periode tot Japan. Onder keizer Kangxi (1662-1722) wordt in het laatste decennium van de 17e eeuw de markt voor de buitenlandse handelaars weer opengesteld. Door het directe contact met de VOC richt de productie zich meer en meer op de Europese smaak.

De porseleinfragmenten van het Walplein bestaan uit scherven van minstens twee schaaltes en delen van een klein kopje. Het kopje vertoont een gestileerde plantendecoratie en de bordjes typische wanli vakken en plantendecoratie op de vlag en twee menselijke figuren op de spiegel.

Het porselein lijkt overwegend aan de periode 1600-1700 toe te wijzen, de periode Jingdezheng/Zhangzhou.

4.2.6 Steengoed

Slechts twaalf scherven zijn afkomstig van het zogenaamde steengoedaardewerk dat in Duitsland, in het Rijnland, is gemaakt. De twaalf scherven vormen 6% van het totaal aantal gevonden scherven in de beerput op het Walplein, samen goed voor 148gr. Alle scherven zijn afkomstig van één enkel individu. Het gaat om typische grijs, geglazuurd steengoed, met reliëfdecoratie met blauw erover aangebracht.

Waar dit aardewerk vaak 'Westerwald-aardewerk' wordt genoemd, is het ook in andere steden dan Westerwald gemaakt, bijvoorbeeld ook in Keulen. Wij kennen het aardewerk dan ook vaak als 'Keulse potten'. Het Westerwald aardewerk wordt vanaf 1600 tot op heden wordt gemaakt. De hier gevonden kan kan gedateerd worden tussen 1650 en 1675.

4.3 Glas

Tijdens de begeleiding aan het walplein zijn een beperkt aantal glasfragmenten verzameld (tabel 2). In totaal gaat het om 225 gr glasscherven bestaande uit 50 getelde fragmenten. De uitwerking van het glas is ter hand genomen door Dominique Winterswijk, Bernard Meijlink en Bram Silkens. In onderstaande bijdrage worden de resultaten van de uitwerking gepresenteerd.

<i>type</i>	<i>aantal</i>	<i>gewicht (gr.)</i>	<i>rand</i>	<i>wand</i>	<i>bodem</i>	<i>mij</i>	<i>datering</i>
bramenbekers (groot en klein)	11	72		7	4	5	1650-1750
kelkglas/bokaal	1	28			1	1	1550-1650
slangenknoopstam (groenblauw)	1	24		1		1	1600-1650
medicijnflesje (rechthoekig)	9	22	1	5	4	1	1600-1650
ijsglasbeker	11	7		11		1	1550-1650
beker met 'passen'	3	29		2	1	1	1550-1650
tweelingfles	2	41		2		1	2e helft 17e eeuw
vensterglas	5	21					
beker met knobbelpatroon	5	7		5		1	1600-1675
glazen kraaltjes	2	1				2	

Tabel 2 - Overzicht van het glas uit de beerput

4.3.1 Vensterglas

Een eerste categorie vormt het vensterglas (VEN in de tabel). Het gaat hierbij om scherven van slechts enkele millimeters dun, vlak glas. In sommige gevallen kan niet uitgesloten worden dat het ook fragmenten van dunne vierkante flessen zijn. Onder de uitgesplitste en getelde glasfragmenten zijn vijf scherven van mogelijk vensterglas aanwezig. Het gaat om wit glas dat sterk aangetast is door de context van de beerput.

4.3.2 Drinkgerei

Nagenoeg al het gevonden glaswerk kan in de categorie 'drinkgerei' worden ondergebracht (fig. 23). In totaal gaat het om minstens twaalf individuen, te plaatsen binnen zes verschillende typen.

Roemers

Elf fragmenten, 72gr in totaal, kunnen worden toegeschreven aan minimaal vijf verschillende roemers. De roemervorm is geëvolueerd uit de noppenbeker en de berkemeier, populair in de vijftiende en zestiende eeuw. De roemer was hét wijnglas bij uitstek van de burgerij in de zeventiende eeuw, met name voor witte wijn (HENKES 1994, 189).

Het type bestond uit een gebogen kelkvorm op een ronde stam met braamnoppenversiering die weer op een voet van gewonden glasdraad stond. In verreweg de meeste gevallen gaat het om blauwgroen glas. Het verspreidingsgebied van de roemers ligt vooral in Midden- en Noord Europa in het Rijnland en de Nederlanden (KOTTMAN 199, 267). Roemers werden ook in Nederland gemaakt, maar het gros werd toch uit Duitsland geïmporteerd (HENKES 1994, 254 e.v. & KOTTMAN 1999, 266-267).

Fig. 22 fragment roemer

Fig. 23 Overzicht van een deel van het glas uit de beerput: roemers, beker, kelkglas, vleugelglas en 'tweeling'fles

In de beerput op het Walplein werden vier bodem(fragmenten) van verschillende roemers gevonden. Het gaat om slanke roemers met waarschijnlijk ton- en/of schaalvormige cuppa op een stam met braam- en/of gladde noppen. Eén bodemfragment heeft nog een deels bewaarde stam waarop een enkele rij braamnoppen en een gekerfd glasdraadje die de stam van de kelk scheidt (fig. 22). De vlakke voet is opgebouwd uit acht of negen gesponnen glasdraden. Enkele mogelijke parallellen werden gevonden in Delft en beschreven door Henkes. Deze dateert de roemers rin het laatste kwart van de 17e eeuw (Henkes1994, p. 257).

Kelkglas/bokaal

Tegen het midden van de zestiende eeuw verschenen fraaie kelkglazen op de markt die ofwel werden geïmporteerd uit Venetië ofwel, na het midden van de zestiende eeuw, ook in de (Zuidelijke) Nederlanden werden gemaakt à la façon de Venise (HENKES 1999, 200 en 211). Tegen het eind van de zestiende eeuw kwamen ook minder luxueus uitgevoerde kelkglazen in gebruik voor het drinken van wijn. Deze nog altijd mooie à la façon de Venise geblazen glazen waren ook voor de gewone burger betaalbaar. De glazen bleven populair tot in het laatste kwart van de zeventiende eeuw. Aan het eind van de zeventiende eeuw kwam zwaarder glaswerk in de mode (HENKES 1999, 211 en 262-263). Dit was vooral geënt op de Engelse smaak en traditie, waarbij zwaardere modellen uit loodglas werden geblazen.

Fig. 24 voet kelkglas

Het kelkglas was veelal drieledig en bestond uit een afzonderlijke kelk of cuppa, een stam en een voet. De kelk was in de regel conisch met halfronde bodem, trechtervormig of soms emmervormig. Tegen het eind van de zeventiende eeuw vindt een ontwikkeling plaats waarbij de bodem van de cuppa een forse verdikking vertoont. De stam werd apart in een mal geblazen en bestond vaak uit een baluster met grote luchtbel en een rond, sterk uitgerekte of juist afgeplatte nodus (knoop) als versiering. Variatie hierin kan voorkomen in de vorm van een verticale ribbeling, het insnoeren van de holle stam tot een aantal nodi of het invouwen van één enkele bolvormige knoop tot een vierlobbige nodus (HENKES 1999, 211). Soms werd de stam bij het blazen uit de kelk getrokken en ontstond een tweeledig kelkglas. De stam stond op een ronde voet die in de Nederlanden van het midden van de zeventiende eeuw steeds vaker een omgeslagen rand kreeg om dit kwetsbare deel van het glas te verstevigen (HENKES 1999, p. 212).

Tussen de glasscherven van het Walplein bevindt zich één voet van een kelkglas of bokaal, 28 gr in totaal (fig. 24). De voet is compleet met een holle geribde knoop, gemonteerd tussen twee schijfjes onderaan en één bovenaan. De voetplaat heeft een smalle omgeslagen rand. De aanzet tot de kelk is nog bewaard gebleven en is gedecoreerd met een gegolfde glasdraad. Een mogelijke parallel is gevonden in Delft en dateert uit de eerste helft van de 17e eeuw (HENKES 1999, p. 217, nr 47.11).

Fig. 25 steel vleugelglas

Vleugelglas

Een fraai fragment van een zogenaamd vleugelglas, enkel de stam is bewaard gebleven, bevond zich tussen de vondsten op het Walplein (fig. 25). Het gaat om een groenblauw fragment van een zogenaamd 'gevlochten draad'type dat vrij weinig voorkomt. Het schilderij 'het Bordeel' van Jan van der Bruggen (1649- ca. 1731) laat een quasi identiek voorbeeld van een compleet glas in zijn historische context zien. Het glas kan dus waarschijnlijk in de tweede helft van de 17e eeuw geplaatst worden (HENKES 1999, p. 219).

Beker van ijsglas

Elf wandscherven van een zogenaamde ijsglasbeker met een totaal gewicht van zeven gram werden in de beerput aangetroffen. Dit fraaie glaswerk is gemaakt van glas waarvan het oppervlak intentioneel ruw of ondoorzichtig is gemaakt door ofwel het hete glas onder te dompelen in koud water waardoor het craqueleert, ofwel het rollen van een hete glascylinder door fijn gesplinterd glas. De meeste voorwerpen kunnen in de eerste helft van de 17e eeuw worden gedateerd (HENKES 1999, pp. 167-169).

Knobbelbeker

Vijf wandfragmenten van een cilindrische beker met knobbelpatroon, in totaal 7 gram, behoren ook tot de context. De beker is vervaardigd uit wit glas. Bij deze zogenaamde knobbelbekers gaat het om reliëfbekers, waarvan de wand is versierd met een duidelijk verheven patroon, dat is verkregen door het glas in een mal uit te blazen (HENKES 1994, 137). Knobbelbekers bestonden al vanaf het midden van de zestiende eeuw. In de tweede helft van de zeventiende eeuw veranderde langzamerhand de smaak van de burgerij en kreeg zwaarder uitgevoerd glas werk de voorkeur boven het dunwandige. Gebruikelijke decoraties, waaronder ook knobbelpatronen, verdwenen langzaam of bleven in minder subtiële wijze in gebruik (HENKES 1994, 251). Kottman meldt dat in vondstcomplexen uit de zeventiende en ook de vroege achttiende eeuw bekens met decoraties in reliëfpatronen met netwerk, ribbels of vormgeblazen knobbels voorkomen (KOTTMAN 1999, 269).

'Tweeling' fles

Een opvallend fragment is dat van een zogenaamde tweelingfles. Deze flessen beschikten over twee gescheiden compartimenten en dienden als olie- en azijnstel op tafel. Een mooie parallel komt uit de collectie Van Beuningen-de Vriese in Amsterdam en dateert in de tweede helft van de 17e eeuw.

Glazen kraaltjes

Een opmerkelijke vondst was deze van twee minuscule kraaltjes in blauw en paars glas. De kraaltjes zijn slechts een tweetal millimeter in diameter en konden enkel worden gevonden door het uitzeven van context van de beerput. Aangezien slechts de resterende grond aan de opgegraven scherven kon worden gezeefd, kan het niet anders dan dat het grootste deel van deze kralenketting verloren is gegaan bij het leegspitten van de beerput.

De kralenindustrie ontwikkelde zich vanaf 1600 in Amsterdam met de komst van venetiaanse glasmaesters. Tot ver in de 18e eeuw bleef het een bloeiende industrie. De oudste kralen waren over het algemeen meer vierkantig, de jongere exemplaren meer cilindervormig. De kralen werden vaak op fijne stalen draadjes geregen en gebruikt voor ondermeer bruidskledij op te smukken (Henkes 1999, pp. 315-316). De staaldraad is in veel gevallen vergaan. Een goed voorbeeld is afkomstig uit het kasteel van IJsselmonde te Rotterdam en dateert tussen 1550 en 1650 (Henkes 1999, p. 318, nr 65.7).

4.4 Kleipijp

4.4.1 Inleiding (Konijnendijk 2012, p. 51)

In de periode waaruit de beerput dateert was tabak in opkomst als algemeen gebruiksgoed. In de eerste paar decennia van de 17e eeuw ontwikkelde de kleipijpenindustrie zich in een veertigtal Nederlandse steden, waaronder Middelburg. Het lokale product werd na verloop van tijd in klasse en prijs overschaduwd door import uit Gouda, waardoor in bijna heel Nederland de 17e eeuwse pijpenijverheid verdwijnt. Het beeld dat je zou mogen verwachten is dat vroege pijpen uit Middelburg, en pijpen vanaf de tweede helft van de 17e eeuw uit Gouda komen.

Over het algemeen wordt aangenomen dat roken als gewoonte begint rond 1600. In het begin zijn het vooral (Engelse) zeelieden en soldaten die de voordelen van een tabaksroes leren te waarderen tijdens hun vertoeven in slechte omstandigheden. Het nieuwe gedrag wordt het eerst opgemerkt en uitgeprobeerd in havenplaatsen. De nieuwe trend vindt grif navolging en door de vraag die ontstaat verschijnen de eerste lokale pijpmakerijen. Hun afzetmarkt groeit door tot in alle lagen van de bevolking en al snel ontstaat er een productdifferentiatie: goedkope pijpen voor de armeren tot fraai afgewerkte, langstelige pijpen voor de welvarenden.

Dit algemene verhaal gaat ook op voor Middelburg. Door het belang van de stad als havenplaats zal de kennismaking met het roken niet lang op zich hebben laten wachten. Uit de archieven is er weinig bekend, maar in 1635 was er in ieder geval één pijpmaker actief in de stad (Van Oostveen 2011, p. 119). Het ontbreken van opgravingsgegevens van pijpenmakersafval of andere vondsten die duiden op activiteit van meerdere pijpenmakers binnen de stadsmuren laat niet toe een goed beeld te krijgen op het tabaksgebruik in Middelburg in de 17e eeuw. Allicht is dat niet proportioneel groter is geweest dan elders in Nederland.

4.4.2 Determinatie

De belangrijkste richtlijn voor het determineren van een kleipijp is de chronologische ontwikkeling van de uiterlijke vorm. Deze evolueerde doorheen de tijd onder invloed van factoren als mode, technieken en tabaksgebruik. Kleipijpenspecialist Don Duco stelde een typonologie op van vijf basistypes. In figuur is deze in een overzicht gezet door B. Konijnendijk.

Naast vorm kunnen ook het pijpenmakersmerk en de specifieke decoraties iets vertellen over de datering. Pijpenmakers lieten hun eigen merk registreren om vervalsingen tegen te gaan (Konijnendijk 2012, p.51).

4.4.3 Kleipijpmateriaal uit de beerput

In totaal werden 36 fragmenten van kleipijpen gevonden, 15 koppen en 21 steelfragmenten. Bij enkele koppen zijn ook nog grote delen van de steel bewaard gebleven. De kopjes zijn voor het grootste deel te plaatsen onder het zogenaamde dubbelconische type, het vroegste kleipijptype, te dateren tussen 1620 en 1690. Enkele pijpen leunen meer aan bij het iets latere trechterkoptype, te dateren tussen 1680 en 1740.

Op een aantal pijpen zijn hielmerkjes terug te vinden die iets vertellen over de specifieke makers en periode:

MC gekroond:

Merk van pijpenmaker Maerten Corneliszoon Caen, gebruikt tussen 1674 en 1689/1691. Tussen 1719 en 1754 werd het merk ook gehanteerd door Jan Abrahamse de Vet. Gezien de overige vondsten in deze context lijkt een toeschrijving aan Caen het meest aannemelijk.

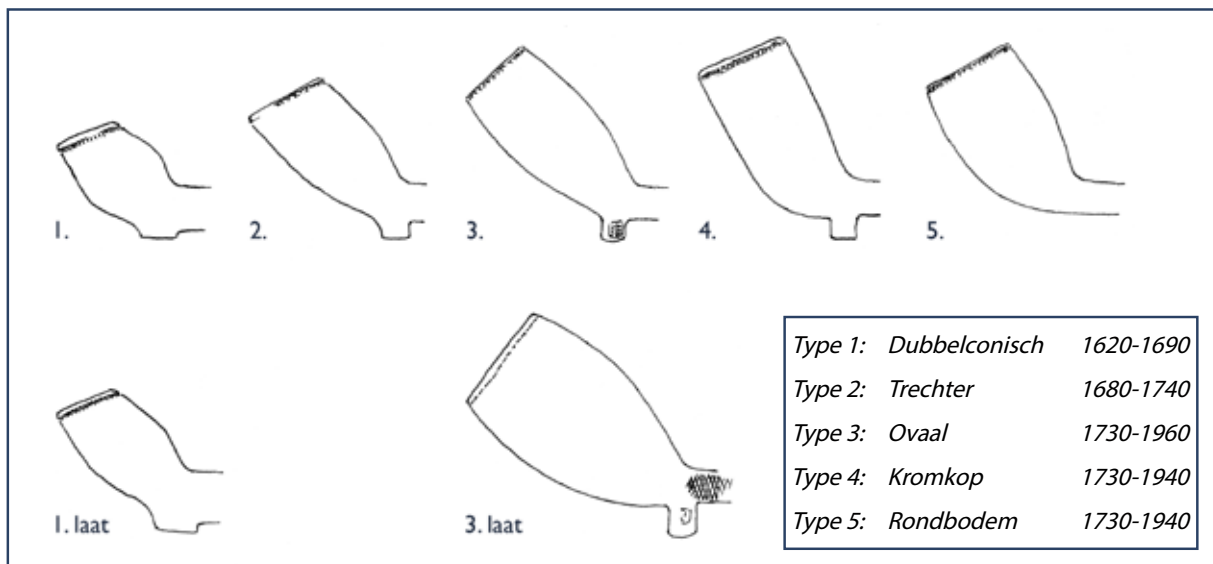

Fig. 27 Chronologische typologie van de Nederlandse kleipijp - Duco, bewerking B. Konijnendijk

TP gekroond

Merk van pijpenmaker Matthijs (Thijs) Pieterszoon Slingerland en gebruikt tussen 1706 en 1730/1735.

Ruiter te paard met IS of 15 merk

Het merk 'ruiter te paard' wordt door verschillende pijpenmakers in de loop van de 17e en 18e, tot zelfs begin 19e eeuw gehanteerd. Het IS merk en 15 ongekroond lijken iets vroeger te liggen, van midden 17e eeuw tot midden 18e eeuw. Op basis van de vorm, overgang dubbelconisch naar trechterkop, zou een datering eind 17e eeuw aannemelijk kunnen zijn.

4.5 Bouwmateriaal

In totaal bevonden zich zeven vierkante wandtegelsfragmenten in het verzamelde vondstmateriaal. De tegels zijn alle vervaardigd in witbakkende klei met tinglazuur. Op de tegels zijn met blauwe glazuur weergaven te zien van kinderspelen en een gevleugeld engeltje met een trompet. De hoeken van de tegels zijn gedecoreerd met spinnekopjes. Eén fragment behoort tot een polychrome tegel met een bloemenvaas als decoratie. De tegels zijn te dateren tussen 1600 en 1700.

De oudste geglazuurde wandtegels dateren uit de vroege 16e eeuw. Waar zij oorspronkelijk enkel als versiering werden aangebracht, kregen de tegels vanaf de 17e eeuw ook een functionele toepassing. De geglazuurde oppervlaktes waren namelijk goed schoon te maken en verhinderden het indringen van vocht in de wanden. Tegels als plinten langs de vloeren verhinderden optrekkend vuil langs de muren en ook in de stookplaatsen bevorderden het gebruik van tegels de algemene netheid (OLIVIER1994, p. 288).

Wandtegels zijn vervaardigd volgens een gelijksoortige procedure als majolica en faience. Voor het beschilderen van de tegels gebruikte de plateelbakker een zogeheten 'spons', een soort sjabloontje met gaatjes waardoor de schilder fijn houtskoolpoeder kon slaan. Op die manier werd de beoogde voorstelling op de tegel overgebracht als hulpmiddel voor het schilderen. De spons liet ook toe meerdere exemplaren te decoreren met hetzelfde sjabloon. (JASPERS2010, p. 145). In de loop der tijd ontstonden er talloze decoratieve variaties, gaande van vogels, bloemen, dieren, schepen, gebouwen, kinderspelen, taferelen uit het dagelijks leven en ga zo maar door.

Fig. 28 polychrome tegel met bloemenvaas

Fig. 29 tegel met gevleugeld figuur en trompet

4.6 Overig vondstmateriaal

Opvallend is het nagenoeg ontbreken van dierlijk botmateriaal in de beerput. Enkel een fragment van het benen handvat van een mes kan worden vermeld. Dierlijk bot, met name slachtafval, is in de meeste beerputten een veelvuldig voorkomende materiaalcategorie. Het nagenoeg ontbreken van bot in deze context doet vermoeden dat dit materiaal op weinig interesse van de graver kon rekenen en mogelijk niet is verzameld. Hierdoor is het niet meer mogelijk een goed beeld op de leefomstandigheden van deze familie te krijgen.

Een ander probleem stelt zich voor het kleine materiaal dat op het blote oog nauwelijks of niet herkend wordt. De normale documentatie van een beerput verloopt systematisch, met gerichte monsternames voor de studie van botanisch materiaal. Ook wordt de inhoud bij voorkeur met fijne maaswijdte gezeefd. Vanzelfsprekend is dit hier niet gebeurd met groot dataverlies tot gevolg. De grond die aan het verzamelde aardewerk en glas hing werd daarom alsnog zorgvuldig gezeefd om zoveel mogelijk resten uit de beerput te kunnen recupereren. Dat gaf opvallende resultaten: niet minder dan 135 eierschaalfragmenten, een grote hoeveelheid visgraatjes en vele zaden en vruchten, waaronder ondermeer vijgenpitjes werden alsnog teruggevonden. De grote hoeveelheden en variëteit in zo'n beperkte monstername geeft aan dat de bewaringscondities van de beerput uitzonderlijk goed waren. Bovendien getuigt dit van een rijk en gevarieerd menu, wat perfect aansluit op de rest van het vondstcomplex met o.a. het fraaie glas en het porcelein. Opmerkelijk ook de vondst van enkele fijne spelden en kleine stukjes textiel die enkel door zeven aan het licht gebracht konden worden.

4. Conclusies

Tijdens de werkzaamheden op het Walplein werd vastgesteld dat de bovenste 30 tot 50cm volledig verstoord zijn door de bombardementen van 1940 en de herbouwwerkzaamheden na de Tweede Wereldoorlog. Lokaal werden verstoringen opgetekend tot minstens één meter onder huidig maaiveld. Voor de aanleg van kabels en leidingen en de fundering van een muur werd een circa twee meter brede zone aan de zuidzijde van het plein uitgegraven tot een diepte van één meter onder maaiveld. In deze zone werden funderingen van gebouwen en resten van enkele (gewelfde)keldertjes/bakken gevonden die gekoppeld kunnen worden aan de voormalige 17e-eeuwse bebouwing langs de nu verdwenen Stroopoort.

Ook werden enkele funderingen opgetekend aan de westelijke zijde van het terrein. Deze kunnen gerelateerd worden aan de 16e-eeuwse of oudere bebouwing langs de voormalige Wal.

Een beerput die buiten het te ontgraven gebied viel en tijdens de werken werd gevrijwaard onder het beleid 'behoud in situ', werd in de avonduren illegaal opgegraven door een schatgraver. Deze werd op heterdaad betrapt door de politie. De verzamelde vondsten uit de put werden in beslagen genomen en overgedragen aan de Walcherse Archeologische Dienst. Tijdens het ontgraven van de put werden geen botanische monsters genomen noch werd de inhoud van de put gezeefd. Hierdoor zijn veel waardevolle resten verloren gegaan en bijgevolg belangrijke informatie over de bewoners van deze plek. De vondsten uit de put dateren uit de periode 1600-1700, met focus op het midden en derde kwart van de 17e eeuw. Het vondstassemblage kan worden toegeschreven aan een welstellende familie die er een gevarieerd dieet van ondermeer fruit, vis en eieren op na hield.

Literatuur

- BARTELS M. 2011 (herdruk). *Steden in Scherven/Cities in Sherds. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*. Deventer.
- BENNEMA J. & VAN DER MEER K., 1952. *De Bodemkartering van Nederland. Deel 12, Walcheren*. Wageningen, Stichting voor Bodemkartering.
- BERENDSEN H.J.A., 2000. *Landschappelijk Nederland*. Assen.
- CLAEYS J., N.L. JASPERS & S. OSTKAMP, 2010. *Vier eeuwen leven en sterven aan de Dokkershaven in Vlissingen. Een archeologische opgraving*. ADC-monografie 9. Amersfoort.
- CRUCQ P., 1997. *Walcheren 1943-1944. Fotoverkenning & bombardementen. 'Alone above all'*. Goes.
- DUCO D.H., 1987. *De Nederlandse klei pijp, handboek voor dateren en determineren*. Stichting Pijpenkabinet, Amsterdam.
- DUCO D.H., 2003. *Merken en merkenrecht van de pijpenmakers in Gouda*. Stichting Pijpenkabinet, Amsterdam.
- FISCHER M.M. 1997. *Holocene evolution of Zeeland (SW Netherlands)*. Mededelingen Nederlands Instituut voor toegepaste wetenschappen TNO. Nr. 59, Haarlem.
- GARGON M. 1717. *De Walchersche Arkadia*. Leiden.
- GAWRONSKI J. (ed.) 2012. *Amsterdam Ceramics. A city's history and archaeological ceramics catalogue 1175-2011*. Amsterdam.
- HENKES H.E. 1994. *Glas zonder glans : vijf eeuwen gebruiksglas uit de bodem van de Lage Landen 1300-1800*. Rotterdam Papers 9. Rotterdam.
- JASPERS N.L. (red.), 2010. De materiële wereld en het dagelijks leven aan de Dokkershaven. In: CLAEYS J., N.L. JASPERS & S. OSTKAMP, 2010. *Vier eeuwen leven en sterven aan de Dokkershaven in Vlissingen. Een archeologische opgraving*. ADC-monografie 9. Amersfoort.
- KONIJNENDIJK B. 2011. *Hoofdstuk 7. Klei pijp*. In: SILKENS B., B.H.F.M. MEIJLINK & A. FELDBRUGGE, 2011. *Het Hof Ramsburg. Archeologische opgraving van een 17e/18e eeuwse boerderij en buitenplaats aan de Oude Veerseweg te Middelburg* (Walcherse Archeologische Rapporten 33), pp. 50-54.
- KOTTMAN J.F.P., 1999. Glas, in: M. Bartels, *Steden in scherven/Cities in sherds. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*. Zwolle-Amersfoort.
- Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), Versie 3.2., 2011. Zoetermeer, CvAK.
- LEENDERS K.A.H.W., 2007. Het Middeleeuwse zoutwinningsproces. In: DE KRAKER A.M.J. & BORGER G.J. (red.), 2007. *Veen-Vis-Zout. Landschappelijke dynamiek in de zuidwestelijke delta van de Lage Landen*. Geoarchaeological and Bioarchaeological Studies, vol. 8, Amsterdam, pp. 113-129.
- MULDER F.J., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Houten/Groningen, Wolters-Noordhoff bv.

OLIVIER 1994.

SILKENS B., B.H.F.M. MEIJLINK & A. FELDBRUGGE, 2011. Het Hof Ramsburg. Archeologische opgraving van een 17e/18e eeuwse boerderij en buitenplaats aan de Oude Veerseweg te Middelburg. Middelburg (Walcherse Archeologische Rapporten 33)

Topografische kaarten en plattegronden van de Hattinga's 1724-1755, Map 10, Kaarten van Walcheren, 1:12.000

VAN DER MEULEN, 2003. *Goudse pijpenmakers en hun merken*. Pijpelogische Kring Nederland. 137p.

VAN OOSTVEEN J. & R. STAM, 2011. *Productiecentra van Nederlandse kleipijpen. Een overzicht van de stand van zaken*. Leiden.

VAN RUMMELEN F.F.F.E., 1997. Toelichting bij de Geologische kaart van Nederland: 1:50.000. Blad Walcheren. Tweede druk, Haarlem, Rijks Geologische Dienst.

VOS, P.C. & R.M. VAN HEERINGEN, 1997. *Holocene geology and occupation history of the Province of Zeeland (SW Netherlands)*. In: FISHER M.M. (ed.). Mededelingen Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNO, Nr. 59. *Holocene evolution of Zeeland (SW Netherlands)*. Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNO, Haarlem.

WEERTS H, CLEVERINGA P, WESTERHOFF W. & VOS P., 2006. Nooit meer: Afzettingen van Duinkerke en Calais. In: *Archeobrief. Methoden en Technieken*, pp. 28-34.

BIJLAGE I - Sporenlijst

Zs1	Zand zwak siltig	l	licht
Zs2	Zand matig siltig	d	donker
REC	Recente verstoring		
gr	grijs	r	rood
bl	blauw	wi	wit
ge	geel		

werkput	Spoor nummer	vlak	Vulling	Type	vorm in vlak	grens	kleur	textuur	inclusies	opmerkingen
1	1	1	1	MR	lin	s	r	BST		halve moppen; 14,5x15,5x7cm
1	2	1	1	MR	lin	s	r	BST		moppen; 29x14x7cm
1	3	1	1	UIT	lin	s	dbrgr	Zs2	zeer puinrijk	
1	4	1	1	UIT	lin	s	dbrgr	Zs2	zeer puinrijk	restanten moppen
1	5	1	1	MR	lin	s	r	BST		
1	6	1	1	MR	lin	s	r	BST		
1	7	1	1	LG	rh	s				
1	8	1	1	MR	lin	s	r/ge	BST		getrapte fundering; herbruikt materiaal, o.a. fragmenten moppen, ijsselsteentjes en r bst
1	9	1	1	LG	rh	s				
1	10	1	1	MR	lin	s	r	BST		baksteenmaten 18x9x4cm
1	11	1	1	MR	lin	s	r/ge	BST		getrapte fundering; herbruikt materiaal, o.a. fragmenten moppen, ijsselsteentjes en r bst
1	12	1	1	LG	rh	s				
1	13	1	1	MR	lin	s	r	BST		
1	14	1	1	MR	lin	s	r	BST		
1	15	1	1	VR	rh	s	r	BST		restanten vloer
1	16	1	1	MR	lin	s	r	BST		
1	17	1	1	MR	rh	s	w	PL		pleisterlaag
1	18	1	1	MR	lin	s	r	BST		
1	19	1	1	LG	rh	s	gr	Zs1		steriel zand (opgevuld)
1	20	1	1	PUT	rh	s		BST		beerput
1	999	1	1	REC	onr	s				
1	1000	1	1	LG	onr	s				verstoord pakket, mogelijk door werkzaamheden na 1940

BIJLAGE II - Aardewerk

Deventer-code	aantal	baksel	gewicht (gr.)	rand	wand	bodem	oor/steel	mii	datering	opmerkingen
r-kom-36	9	r	548	4	4	1		1	1600-1650	pauwdecoratie (?); standing; volledig profiel
r-pis-5	15	r	740	8	7			4	1600-1700	
r-gra-30	20	r	921	5	16	4		5	1600-1650	gro glazuur binnenzijde
r-gra-52?		r							1625-1660	
r-bor-5	9	r	515	5	5			2	1575-1650	o.a. ringeloorversiering op vlag; ringeldecoratie op spiegel
r-kop-14	7	r	216	5		2		1	1550-1650	rand r glazuur, binnen geel glazuur, buiten geen glazuur; standing
r-zal-3	1	r	49	1				1	1550-1700	uitgestreken rand; glazuur binnen en op rand, buiten geen glazuur; zalf, verfpotje
r-stk-2?	6	r	136	2	3	1		1	1675-1700	parallele lijnen niet geglazuurd (misbaksel?/decoratie?); schenktuitje
r-pot	4	r	64		4			1		
r-pot	2	r	146		2			1		bloempot?
r-indet	15	r	242	12	2		1			
w-kop	2	w	33	1	1			1		
w-oli-2?	1	w	40	1				1	1625-1650	schaaltje olielampje?; gro glazuur binnen
w-vor-2	3	w	69	1	1	1		2	1625-1675	pasteivorm
w-kan-15	16	w	193	4	9	3		2	1625-1650	binnen geel, buiten groen glazuur; samengeknepen bandoor
w-pis-2	32	w	891	5	23	4		2	1650-1675	standing
w-gra	10	w	137		9	1		1		
m-bor	9	m	227	8		1		5	1625-1700	florale decoratie
s2-kan-5	12	s2	148	2	8		1	1	1650-1675	Westerwald; appliques met bloemmotief op buik; horrichels op hals
f-bor	20	f	388	17	2	1		9	1600-1700	florale decoratie
f-plo-2	4	f	104	4				1	1650-1675	plantendecoratie op vlag
f-kom	3	f	116		1	2		3	1600-1700	plantendecoratie buitenzijde en 2 gestileerde menselijke figuren binnenzijde; Chinese motieven, vegetatie
p-kop-1?	5	p	17	1	4	1		1	ca. 1700	plantendecoratie
p-bor-4	13	p	125	9	4			2	1620-1650	planten, vakken (wanli?); 2 Chinese menselijke figuren
r-ond-1	1	r	158		1	1		1		ondersteek

